

КАРЛ МАЙ ИЗБОРЪТ

Превод от немски: Любомир Спасов, —

chitanka.info

1. В МАРСИЛИЯ

Когато гражданинът на Марсилия има възможност да говори за предимствата и красотите на родния си град, той не забравя да каже: „Ако Париж си имаше «Канбиер» щеше да бъде една малка Марсилия“. Макар и преувеличено, сравнението не е лишено от основание. „Канбиер“ е най-голямата, поне в миналото, и най-красива улица на Марсилия^[1]. Тя пресича целия град и излиза на пристанището. И жителите на този най-голям град на Южна Франция имат пълното право да се гордеят с родното си място. Марсилия има великолепни климатични условия, египетски ясни нощи и, въпреки южното ѝ разположение, въздухът тук е винаги свеж. В града сякаш са се събрали всички националности на земята: сдържаните, церемониални англичани, темпераментните италианци, отраканите янки, хитрите гърци, лукавите арменци, флегматичните турци, скъпите на думи араби, мършавите индуси, китайците с дългите си плитки и жители на вътрешността на Африканския континент с всякакъв оттенък на кожата — от тъмнокафяво до абаносово-черно.

В пъстрата смесица от раси, цветове, носии и езици Изтокът налага отпечатъка си. Той придава на Марсилия онзи азиатско-африкански примес, който човек напразно би търсил в останалите пристанищни градове на Франция. Който възнамерява да отплава за Алжир или Тунис, тук ще намери най-добрата възможност да подготви зрението си към цветовете и слуха към езиците на Черния континент.

Що се отнася до мен, аз доскоро не подозирах, че не сред дълго ще бъда в Средиземно море. Моят приятел, когото мнозина от читателите ми познават като изключителен моряк, владеещ всички езици, а именно капитан Фрик Търнърстик^[2] наруши домашното ми спокойствие със следното писмо от Харуич:

„Скъпи Чарли! Легнал съм тук на котва, но след петнадесет дни ще опъна платна към Антверпен и ще те

взема от татко Лайдекер. Курсът ми е през Марсилия за Тунис и направо ще те презирам, ако си останеш вкъщи, вместо да ми погостуваш на борда. Остани със здраве и идвай! Очаквам те със сигурност.

Твоят стар Фрик Търнърстик“^[3]

Какво да правя? Да си остана вкъщи и да бъда „направо презиран“? Не? Чувствах сърдечна необходимост да видя отново храбрия си спътник, а едно пътуване до Тунис обещавахе на всичко отгоре и евентуални приключения. И така, реших да приема поканата, опаковах вещите си и влязох в Антверпен преди уговореното време. Бяха ми необходими два дни, за да открия „татко Лайдекер“. Той беше притежател на малка, но известна странноприемница, в която отсядаха най-вече морски капитани. На третия ден Търнърстик пристигна. Той искрено се зарадва, че съм изпълнил желанието му. Набързо бе вдигната една наздравица за добре дошъл, след което ме помъкна да ми покаже своя нов барк^[4] „The Courser“^[5]. Бил построен по негови собствени указания и преливаше от похвали, като го наричаше най-бързия ветроход в търговския флот на всички народи. Товарът се състоеше от оръжия и английски текстилни и железарски стоки, с които капитанът смяташе да завърти добра търговия в Тунис. От Антверпен имаше намерение да се снабди с дантели, конци и златни и сребърни ширити, на които маврите и берберите много държат. В Марсилия щеше да прибави копринени изделия, кожарски и пасмантерийни стоки, накити, сапун и свещи. Поръчаният по-рано товар скоро бе вдигнат на борда и ние се спуснахме по Заданата Шелда, излязохме в Северно море и се отправихме към Ламанша.

Търнърстик с право хвалеше „Бързия кон“. Баркът беше построен в съотношение едно към осем, а линиите му навярно предизвикваха възторга и на специалистите. Строежът на кораба свидетелстваше за умението на майсторите, а съоръженията и подредбата при цялата си съобразност бяха толкова кокетни и приятни, че капитанът като духовен създател сигурно много се гордееше с творбата си. Поради непрекъснатия попътен вятър плаването се осъществяваше извънредно бързо и легнахме на котва в Пор дьо ла Жолиет в Марсилия два дни преди предвидения от Търнърстик срок.

Капитанът се посвети на задълженията си, а аз тръгнах из града да разгледам забележителностите: великолепната нова катедрала, готическата църква „Сен Мишел“, новия „Отел Дию“ и преди всичко богатото книгохранилище в импозантната сграда на „Екол де Бо-з-Ар“ (Училище за изящни изкуства). А след като Търнърстик се поосвободи, заедно посетихме мястото, за което най-много ми бе говорил, а именно „Зоологическата градина“, разположена зад най-великолепната постройка на Марсилия „Шато д’О“ или „Пале дьо Лонгшам“ (Водната палата).

Пребродихме зоопарка надлъж и шир и каталясали от обиколката, седнахме да се отморим на една пейка. Беше разположена под сенчест чинар, до дълъг жив плет. От другата страна на невисоките храсти се виждаше дървено разпятие. Един надпис уведомяваше, че на това място е бил разкъсан от избягала пантера един от пазачите и завършваше с молба да се изкаже молитва за нещастника...

Тъй като бе делничен ден, рядко се мяркаше някой край това уединено място. Запалихме по една пура и Търнърстик започна да ми разправя новите си преживелици. По едно време ясно доловихме стъпките на двама души, които се приближиха и спряха до кръста.

— Аллах да погуби тази страна! — чух да казва единият на арабски. — Навсякъде стърчат такива идоли, които са ужас за истинския правоверен и пред които християнските кучета петнят достойнството си.

— На забравяй, че и аз съм християнин! — отвърна другият също на арабски, но завалено, което навяваше предположението, че е свикнал по-скоро с френския.

— О — прозвуча отговорът, — достатъчно умен си, за да признаеш това идолопоклонничество като пагубно. Ти си руми^[6] и не знаеш нищо за Баба^[7], който седи в Рим на фалшивия си трон. Единствено учението на Пророка е правилно. Той е запретил всякакви скулптури и където е проникнал исляма, е изгорил и унищожил иконите. Може ли да ми кажеш какво се чете на кръста?

— Да. Някаква пантера избягала от клетката и разкъсала на това място служител на парка. Кръстът е издигнат, за да се молят минаващите за покойника.

Човекът бе дал обяснението с безгрижен тон.

— О, Аллах, колко са глупави християните! Заслужават да бъдат заплюти. Могъл ли е вашия Христос да спаси този човек? Не! А след като е бил разкъсан, са поставили тук кръст. Молитвата идва твърде късно. Каква полза от нея!

— Тя е за спасението на неговата душа.

— Не ставай смешен! За душата на един мъртъв християнин няма спасение, тъй като всички идолопоклонници се отправят към Геената. Ако аз бях на мястото на умрелия, щях да извикам името на Пророка и пантерата щеше да избяга изпълнена с ужас. Ала от молитвата на никой християнин няма да се уплаши и котка. А колко е безсилен Христос заедно с кръста ви, ще ти покажа още сега.

Непосредствено след думите чух някакво пращане и пукане, от което предположих, че оня събаря кръста. Поисках да скоча и му попреча. Ала Търнърстик неразбрал думите, ме задържа да му разясня за какво става въпрос. Сторих го набързо и се изправих, но твърде късно. Намиращата се в земята част от ствола бе изгнила; той пречупи кръста и го събори към нас, при което удари капитана по главата. Търнърстик подскочи и незабавно ме последва около живия плет към двамата мъже от другата страна.

По чертите на лицето в единия тутакси разпознах арменец. Носеше калпак от овча кожа, къс елек, широки шалвари и високи ботуши, в пояса си бе пъхнал нож. Другият беше бедуин. Прецених възрастта му на около петдесет години. Дългата, със здраво кокалесто телосложение фигура, бе увита с бял бурнус. На главата се мъдреше фес, около който бе навил тюрбан със същия цвят. Мършавото лице издаваше фанатичен мохамеданин. Той ни най-малко не се стресна от появата ни, напротив, изгледа ни кажи-речи подигравателно с тъмните си пронизващи очи.

— Какво ви хрумна! — викна разгневено капитанът на своя американски английски. — Как посмяхте да съборите кръста и го хвърлите към мен!

— Какво иска този мъж? — запита мюсюлманинът спътника си, когото навярно държеше като преводач. Вместо него отвърнах аз:

— Ти току-що извърши нещо, което в тази страна се наказва строго. Оскверни изображението на Разпятието и ако уведоим властите, ще попаднеш в затвора.

Той ме измери с унищожителен поглед и запита:

— Кой си, та смееш да разговаряш така с мен?

— Християнин и като такъв съм длъжен да съобщя за теб.

— Християнин? И въпреки това говориш езика на правоверните като истински мюсюлманин? Тогава си като змията, чийто език е раздвоен и отровен. Ти не ме познаваш и ушите ти никога няма да имат милостта да чуят името ми. Ще ти кажа само, че съм мъж, който е свикнал да плюе презрително на краставото християнско куче, лаещо срещу него.

И той наистина се изплю на три пъти пред мен и то така, че на третия ме улучи. Е, аз съм спокоен човек и се старая да не се поддавам на гнева си. Но сега не мислех да се защитавам с фини, изискани фрази. Едва плюнката докосна дрехата, пестникът ми се стовари върху лицето му и го просна на земята. Той се съвзе бързо и се нахвърли към мен. Търнърстик обаче мигновено го улови за врата и като го натисна отново към земята викна към мен:

— Чарли, доведи полиция! През това време аз ще вържа така здраво платната на негодника, че в разстояние на час, няма и половин инч да се е придвижил по курса.

Сащисаният преводач не се намеси. Поколебах се да последвам съвета на капитана. Навярно след този урок щях да оставя мюсюлманина да се измъкне. Тъкмо в този момент обаче като по поръчка се приближи един надзирател и като забеляза необичайната сцена, запита какво се е случило. Докато Търнърстик продължаваше да натиска злосторника със здравите си моряшки ръце, аз разправих инцидента. Преводачът опита да представи нещата в по-добра светлина, ала при вида на съборения кръст нема́ успех. В резултат последвахме служителя до управата. Чиновникът сне показанията на мен и капитана и ни освободи с благодарност. Другите двама задържа с обещанието да ги накаже строго.

Намирахме се близо до изхода на зоопарка, където имаше гостилница. Седнахме на една маса на открито да изпием по чаша вино. След може би четвърт час за наше удивление видяхме да се задават с доволни лица двамата виновници. Арабинът приближи, спря на безопасно разстояние и просъска свирепо:

— На драго сърце опрощавам на Франция наказанието от двадесет франка, ала не теб няма да простя! Ти удари един

мюсюлманин и никакъв християнски кръст няма да те предпази от отмъщението ми!

Просто не му обърнах внимание и той се отдалечи гордо изправен, с достолепна походка като победител. Когато преведох на Търнърстик заканата, той рече:

— Ако го бе казал на мен, щях да му смъкна платната. Сега той отплава гордо като броненосец и дори смята, че се страхуваме от него.

— Е, аз не изпитвам страх, но все пак трябва да внимаваме. Вярно, че не се намираме в някой арабски дуар, но от един вбесен бедуин може да се очаква всичко. Според неговите разбирания, юмручен удар в лицето може да се измие само с кръв.

Не след дълго станахме и се отправихме към кораба на пристанището. Пътном забелязахме нашите двама неприятели в един пасаж. Те ни пропуснаха да минем и сетне ни последваха Извършихме няколко обходни маневри, но не ни се удаде да ги отклоним от следите си. Накрая Търнърстик предложи да гребем към замъка Иф. Беше чел „Граф Монте Кристо“ на Дюма и искаше да разгледа подземния затвор на героя от романа. Той се намираше в замъка Иф и всеки можеше да го види срещу нищожно заплащане. Не бях чел произведението на Дюма, но тъй като там се намираше и килията, в която е бил затворен Мирабо през 1774, се съгласих. Наехме малка лодка, за да изпълним желанието на капитана и същевременно да се изплъзнем от преследвачите.

Търнърстик прояви такова съчувствие към несъществуващия граф, че с труд се откъсна от затвора. А и човекът, който ни показва килията, имаше толкова много да разказва, че почти се бе мръкнало, когато се отблъснахме отново от Ил дю шато д'Иф. Капитанът управляваше кормилото, а аз и собственикът на лодката гребяхме.

За отбелязване е, че остров Иф лежи на два километра от Орега, ала разстоянието до нашия кораб в Пор дьо ла Жолиет бе два пъти по-голямо. В града вече бяха запалили уличните лампи и ние имахме пред себе си едно доста голямо осветено пространство. Морето беше спокойно, бе времето между отлива и прилива. При все това в наша близост не се забелязваше никаква лодка. Но скоро капитанът промърмори:

— Защо негодникът не се отбива от пътя ни? Застанал е по курса ни и не мърда от мястото си.

Тъй като седеше по посока на движението, трябва да бе съзрял някаква лодка пред нас. Ние двамата седяхме гърбом. Той отклони малко кормилото, за да минем край нея, ала само след няколко загребвания викна гневно по неин адрес:

— Какво е това? Сляп ли си? Извий повече наляво, иначе ще се сблъскаме!

Сега се огледах и аз. Забелязах малка лодка, в която седеше само един човек. Беше облечен в тъмно. Минахме толкова плътно до него, че бих могъл да докосна лодката с ръка. Тогава той се наклони силно към нас и ми се стори, че разпознавам лицето на арабина. Но нали пък оня носеше бял бурнус. Човекът незабавно се извърна и започна да гребе с всички сили след нас. Това беше подозрително. Защо се бе спрял на пътя ни, сякаш ни чакаше, а после се наведе така очебийно към нас? Искал е да установи къде съм седнал! Сега ни настигна. Прибра дясното гребло, посегна до себе си и насочи дясната си ръка право към мен. Хвърлих се светкавично на дъното и в същия миг се разнесе изстрел, последван от втори.

— Хола! — извика Търнърстик. — Насам стреля!

— Мюсюлманинът е — отвърнах.

— Well! Ще се погрижим за в бъдеще да не стреля. Залавяйте се за работа! Гребете с всички сили!

С хвърлянето ми на дъното бяхме забавили ход. Но сега плавателният съд се понесе като стрела след бягащия противник. Аз не можех да го видя, тъй като седях гърбом, но забелязах, че Търнърстик не следва права посока, а описва дъга.

— Да не би човекът да гребе в кръг? — запитах. — Или имаш някаква причина да правиш обход?

— Веднага ще видиш причината, ще я чуеш и почувстваш — изръмжа той. — Вие само продължавайте работата си! Не се оглеждайте и внимавайте да не паднете от пейките!

— От пейките? Значи таран? Да не искате да го съборите в морето? Да се удави? Няма да допусна...

Не можах да продължа, понеже капитанът ме прекъсна и хващайки по-здраво кормилото, изви лодката за къс завой.

— Хало! Не роптай, а греби! Трябва да го настигнем. Натискайте, натискайте!

— Аллах керим, Аллах керим! — прозвуча пред нас гласът на преследвания.

Той поиска за трети път да извика „Аллах“, ала в този миг се разнесе трясък и лодката ни така се повдигна отпред, че едва не изпаднахме от пейките.

— Приберете веслата! — заповяда Търнърстик. — И внимавайте, ако се появи главата му!

Моят приятел беше постигнал целта си. Бяхме ударили отстрани и обърнали лодката на арабина; сега тя плаваше край нашата с кила нагоре. Следяхме къде ще се появи крушенецът... напразно. По едно време ми се стори, че забелязвам в далечината някакъв кръгъл предмет, като човешка глава, да се показва на повърхността, но трябва да е било заблуда. Толкова далеч от мястото на крушението би могъл да се отдалечи под вода, без да си поеме дъх, само изключителен плувец.

— Сигурно се е пъхнал под лодката — предположи Търнърстик. — Да я обърнем.

Лесно се правихме. Изчезналият не беше отдолу. Но връхната дреха, която бе свалил, висеше на ключа за греблото. Когато я прегледахме, се оказа, че е бял бурнус. Сега вече нямаше никакво съмнение, че сме имали работа с мюсюлманина. Беше ни проследил и видял, че се отправяме към замъка Иф. Това му е навяло мисълта да ни причака на връщане и ми прати един куршум. И за да няма свидетели, не беше взел преводача със себе си. Тъй като е бил подготвен и за неполука, с положителност можеше да се твърди, че той е не само един безразсъдно дързък човек, но навярно и много добър плувец. Възможно е кръглият предмет, който бях забелязал да е бил неговата глава.

Гребяхме насам-натам, без да открием следа от него. Бях видял, че главата му не бе покрита. Къде ли беше оставил тюрбана си? Вероятно го е сложил заедно с бурнуса в лодката и е потънал. Недоволен от изхода на приключението, не можех да потисна един упрек към Търнърстик:

— Защо трябваше да го блъскаш? Нима нямаше друг начин да се справим с него?

— О, напротив! Но който носи със себе си пищов, навярно има и нож. Ако се бяхме нахвърлили върху него, щеше да има възможността

да ни намушка. Но тъй като го катурнах във водата, трябва да е радостен, че се е измъкнал от ръцете ни.

— Нямахте защо да се страхуваме от ножа му. Да го бяхме подгонили към брега, щеше да бъде заловен от полицията и сътрудниците ѝ.

— Messieurs^[8] — обади се сега лодкарят, — най-доброто е да отидем на сушата и погребем в мълчание тази история. Така бих посъветвал и вас, и себе си.

Човекът имаше право и ние се съгласихме с предложението му. Когато стигнахме Пор дьо ла Жолиет и преминавахме край редицата закотвени кораби, видяхме един бриг, по чийто борд бе спусната бордовата стълбичка. По нея тъкмо се изкачваше висок, гологлав мъж, чиито панталони и жилетка плътно прилепваха по тялото от мокрота.

— Дали не е нашият човек? — запита Търнърстик. — Вчера разгледах този бриг. Имаше две имена: едно френско „Льо вон“ и някакво друго, което поради непознатия шрифт не можах да прочета. Утре заран ще го проучим по-подробно.

Ала на другата сутрин бригът беше отплавал в открито море. Поразпитахме и узнахме, че е бил туниски кораб. Непознатият шрифт гласял на арабски „Ел Хава“, което означава същото, както и френският „Льо вон“ — „Вятърът“.

[1] По лични впечатления на преводача „Канбиер“ и днес си остава най-красивата марсилска улица. ↑

[2] Вж. Карл Май „Край Тихия океан“, „Край Рио де Лаплата“ и „Синьочервения Метусалем“ (Б. нем. изд.) ↑

[3] Писмото на капитана е пъстра смесица от неправилни немски, френски, английски и холандски изрази (Б. пр.) ↑

[4] барк — тримачтов кораб (Б. пр.) ↑

[5] „The Courser“ (англ.) — „Бързия кон“ (Б. пр.) ↑

[6] руми — гръцко-схизматичен християнин (б. нем. изд.) ↑

[7] Баба — папата ↑

[8] messieurs (фр.) — господа (б. пр.) ↑

2. ПЪТУВАНЕ В БУРЯТА

Златно море! Никоя друга част от Световния океан не заслужава това сравнение, както Средиземно море, разбира се, когато не запокитва към близкия бряг повдигнатите от бурята гигантски вълни. А издигне ли се Властелинът на деня високо в небето, водата има чист небесносин цвят и е толкова прозрачна, че човек вижда блестящата медна обковка на минаващия ветроход. Със спускане на слънцето водната шир приема все по-светли и златисти тонове, докато най-сетне с последните си могъщи снопове лъчи заникът обагри в пурпурно далечните, леко накъдрени вълни. При това въздухът е толкова лек и освежителен, че дробовете на човек дишат по-дълбоко, а гърдите преливат от необикновено чувство за здраве.

Съзерцавал бях тази картина и по-рано, съзерцавах я и сега. Седях под палубната тента, отказвайки се часове наред от неизбежните за други места пури, само за да поемам балсамния морски въздух чист и непримесен.

Ала настроението на капитана не бе толкова добро. Той не се интересуваше от здравословните чувства на един кашок^[1], какъвто бях аз, а вървеше напред-назад със събрани вежди, поглеждаше ту морето, ту небето и си мърмореше нещо полугласно. Човекът на кормилото правеше същата начумерена физиономия, а матросите лежах с прозевки по палубата, избутваха тютюна от едната буза на другата и си хвърляха по някой скучаещ или замислен поглед.

— Но какво има? Какво се е случило, кептън? — попитах аз Търнърстик. — Сякаш предъкваш нещо, което не ти е по вкуса.

— Какво се е случило? — отвърна той и се приближи към мен под палубната тента. — Нищо за жалост. Но лесно може да се почне.

— Как така? Да не би буря? Но по всичко изглежда, времето ще бъде великолепно.

— Изглежда, да, това е вярно, но само така изглежда. Едно вечно усмихнато лице е притворно, коварно лице. Когато старецът постоянно се усмихва, човек може да се закълне, че съвсем ненадейно ще започне

здравата да се дърли. Откакто сме оставили Франция имаме северозападен. Чудесен вятър да излезеш от Марсилия в открито море. Но северозападен и все северозападен, и то тук, където ветровете толкова често се променят, това е вече показателно.

— Но тъкмо това е вятърът, необходим за нашия курс. Как мислиш? Кога ще стигнем Тунис?

— Утре вечер, ако вятърът се задържи така. Да се надяваме, че няма да ни подведе.

Той напусна тентата, закрачи отново напред-назад в продължение на няколко секунди, след което спря да огледа изпитателно за хиляден път хоризонта. Внезапно отметна глава, засенчи с длан очи, впери поглед на запад и се обади:

— Там има нещо! Подозренията ми са били основателни. Отзад се мъти нещо, което няма да се шегува с нас.

Сега и аз излязох на открито и погледнах в указаната посока. Там имаше едно малко, светло облаче на иначе изцяло безоблачното небе. Колкото и да не бях моряк, все пак знаех, че едно такова незначително образувание е в състояние да забули с мрака си цялото небе за съвсем кратко време.

— Да, да, тъкмо това — кимна Търнърстик. — До един час ще се почне. Да пристъпим към приготовленията и да се надяваме, че „Бързия кон“ ще издържи изпитанието.

Моряците събраха тентата под палубата и вързаха здраво всичко що се движеше. Търнърстик все още оставяше кораба да плава под всичките си платна. Но след като за четвърт час първоначалното облаче се бе разширило като черна стена по целия западен небосклон, той даде заповед да рифоват.

Ала бурята не настъпи толкова бързо, както бе предположил. Мина още един час, докато стената облаци покрие третината небе. Сега бяха събрани големите платна и баркът остана само с толкова, колкото бе необходимо да се подчинява на кормилото.

Беше привечер, несигурно време. В едно такова ограничено море, бурята през нощта е далеч по-опасна, отколкото през деня. Това знаех и аз. Все пак не се тревожих, тъй като баркът беше великолепен кораб, а Търнърстик — моряк, комуто човек без колебание може да се довери.

Сега небето причерняваше по-бързо и подскачайки се появиха пиленцата на Майка Карей. Така моряците наричат късите вълни, които предшестват бурята в развълнуваното море. Тези пиленца бяха последвани от високи гребени, вятърът непрекъснато увеличаваше силата си и от вълните нараснаха водни планини... бурята беше тук.

Той помете палубата и човек трябваше да се държи здраво, за да не го отнесе. Баркът летеше под напора само с малките платна ту високо нагоре, ту в дълбините на водните долини. Беше станало толкова тъмно, че едва се виждаше на пет-шест крачки.

— Чарли, отивай в каютата! — извика капитанът по време на една пауза, в която бурята си поемаше дъх.

— Ще остана горе — заявих аз.

— Вълните ще те отнесат!

— Ще се вържа здраво за мачтата.

— Глупости! Заповядвам ти и ти си длъжен да се подчиниш!
Марш долу!

В този момент ме уловиха двама моряци — единият отдясно, другият отляво. Всяка от ръцете им имаше диаметър, колкото двете мои. Те ме поведоха към стълбата, натъпкаха ме долу и тръшнаха люка над мен. Щеше да е смешно да се съпротивявам. Сега седях съвсем сам, тъй като всички бяха свикани на палубата, и слушах как яростта на природната стихия се разбива в тънките стени. До мен достигаше съскане, свистене, фучене, бучене, рев, бушуване — звуци за които си има понятие само онзи, който е бил в морето по време на буря. Корабът скърцаше по всички шевове. Бурята го удряше, шибаше и подмяташе непрекъснато, а мълниите сякаш си бяха устроили истинска гоненица около него.

Минутите се превърнаха в часове. Струваше ми се, че няма да мога да понеса тази самота в тясното помещение, но трябваше да издържа. След три или четири часа бученето като че поутихна и Търнърстик слезе долу. Беше мокър до кости, ала лицето му сияеше от задоволство.

— Всичко върви отлично — ухили се той. — Моят „Бързия кон“ защитава с чест името си и се носи като истински състезателен кон по вълните.

— Значи нищо не ни застрашава?

— Абсолютно нищо. Врълетяха ни няколко вълни и това е всичко. Наистина трябваше да бъда предпазлив, тъй като дрейфът не можеше да се избегне. Намираме се на юг от нос Теулада, южния нос на Сардиния и лесно можем да бъдем изтикани към плитчините на остров Галит, разположен до туниското крайбрежие. Вятърът се обърна, духа от югозапад и за да се държа колкото може по курса, ще легна в дрейф. Бурята не е от продължителните, това бе само един ветреца, който поразвълнува малко водата. След два часа ще дойда отново да изпия грога, който ще свариш за себе си и мен.

Той отново се качи горе. Ветреца? Човекът се изразяваше съвсем скромно. Но излезе прав. Когато изтече споменатото време, бесните пориви на бурята престанаха и вятърът духаше силно, но без пристъпи. Търнърстик се върна да си изпие грога и ми разреши да отида отново горе.

Тук всичко изглеждаше съвсем различно, отколкото през миналата нощ. Небето все още бе покрито с черни облаци, също такива черни бяха големите вълни, които повдигаха кораба и плискаха по палубата бяла пяна. Да, бурята, ветрецаът бе преминал, ала морето продължаваше да бушува. Половината от екипажа слезе долу, другите останаха. Но като възнаграждение за напрегнатата работа всички получиха двойна доза ром. Верният на дълга си Търнърстик също остана горе. Тъй като не можех да бъда полезен с нещо, аз скоро слязох да си легна.

Когато се събудих, помислих, че съм спал едва час. Но денят беше настъпил и на палубата ме посрещна свежото, безоблачно утринно небе и едно почти спокойно, ширнало се наоколо море.

— Всичко мина благополучно и ние отново плаваме с пълен ход по курса — рече Търнърстик. — Но се съмнявам дали всички кораби са имали същия късмет. Затова смятам да се отправя към островите Галит и Фратели, за да видя дали някой не се е натъкнал на тамошните скали.

Колко добре дошла беше тази човеколюбива мисъл, щеше да се проличи още след два часа. Защото след толкова време човекът от наблюдателницата доложи, че вижда останките на кораб. Насочихме натам далекогледите и капитанът веднага след това даде заповед да легнем в дрейф и да спуснат лодка. Той показа девет разтега, така че бе опасно да се приближаваме повече до останките. Над водата стърчеше

тъмен, призрачен, триъгълен корпус. Мачти не се виждаха. Бяхме толкова отдалечени, че само с помощта на далекогледа успяхме да различим един човек. Въпреки това капитанът нареди да спуснат голямата лодка. Гребците бяха поставени под заповедите на кормчията, а аз получих разрешение да ги придружа.

Когато приближихме останките, различихме предната част на кораб, чиято кърма лежеше изцяло под водата. Мачтите заедно с такелажа бяха отишли зад борда. Продължението на бушприта също бе разчупено.

— Що за плавателен съд е бил? — попитах аз.

— Никой не може да каже. — отвърна кормчията. — Та от него се вижда само половината нос и шпира. Но скоро ще разберем, защото, както ми се струва, горе има хора.

Да, горе имаше хора. Успях да ги преброя през тръбата, бяха само трима. Виждаха ни, че идваме и махаха непрестанно с ръце. Носът на плавателния съд стърчеше толкова високо над водата, че името се виждаше. И аз с удивление прочетох „Дьо вон“ и с арабски шрифт „Ел Хава“. Беше туниският бриг, който ни бе напуснал толкова рано в Марсилия. И скоро удивлението ми се замени с радостно облекчение, тъй като в мъжа, покатерил се на бушприта, за да го забележим най-напред, разпознах мюсюлманина, който бе стрелял по мен и когото считахме за мъртъв.

За щастие нямаше силен прибой. Не бе трудно да пристанем до останките на брига. Водата стигаше до предния люк. Поради това бе невъзможно да проникнем и приберем нещо от трюма. Трябваше да се ограничим само със спасяването на тримата мъже.

Мюсюлманинът се престори, че не ме познава. Така, както седеше сега пред мен с прогизнали шалвари и елек, съвсем приличаше на човека, който се бе изкатерил по бордовата стълбичка на брига. Той размени няколко тихи думи с другите двама, след което те скришом ме изгледаха. Пътем кормчията им зададе два-три въпроса, но в отговор бе измърморено нещо, което и аз не разбрах. Що се отнася до мен, реших засега да си трая.

Човек може да си представи удивлението на Търнърстик, когато видя кого водим.

— Чарли — подсмивва се той, — сега всичко е наред. Ако на неговия Пророк имаме да благодарим за корабокрушението, ще му

въздам слава.

Естествено спасените трябваше да бъдат разпитани. Търнърстик го стори по своеобразния си начин, но получаваше неизменния отговор „поп comprende“^[2] и „по capire“^[3]. Беше принуден да предостави разпита на мен. Двата матроси се представиха за тунизийци, но поради лошия им арабски ги сметнах по-скоро за гърци и същевременно за нехранимайковци, които имаха всички основания да премълчат истината. Съобщиха името на рейда в Тунис, към който принадлежал корабът и разказаха как е заседнал. Според думите им капитанът бил неспособен човек, но аз подозирах друга причина. Навярно се касаеше за доброволно корабокрушение, за да се получи високата застраховка. Внезапно появилата се буря обаче обърнала нещата на сериозно и освен спасените от нас трима души, целият екипаж се отправил към царството на смъртта.

— А кой е този, за когото още нищо не сте казали? — посочих аз мюсюлманина.

— Не знаем — гласеше отговорът.

— Как няма да знаете, като е пътувал с вас.

— Не е така. Не го познаваме, защото беше пасажер и разговаряше само с капитана.

— Но сте чули как се е обръщал капитанът към него?

— Той винаги го наричаше сахиб^[4].

Сега се обърнах директно към въпросния и го запитах за името. Облеклото му се състоеше само от риза, шалвари и елек, всичко останало бе изгубил по време на крушението. Краката бяха боси, а на остриганата глава липсваше чалмата, без която мюсюлманинът не бива да се показва пред никой. При все това той бе седнал на палубата встрани от нас със стойката на господар на кораба. Трябваше да повтора въпроса, за да отговори:

— Такъв ли е обичаят при франките, веднага да питат госта за името му? Учтивостта е твърде далеч от християните?

— Въпросът ми бе зададен с най-учтив тон. Законът ми повелява да го сторя. Всичко, което се случва на борда, трябва да бъде нанесено в корабния дневник.

— Незабавно?

— Да.

— Също и моето име?

- Разбира се.
- Тогава пиши Ибрахим.
- И как още?
- Нищо повече.
- Твоето положение и родина?
- Преживявам от това, което имам и живея в Тунис.
- Това е достатъчно.
- Тогава ме остави на мира!

Тонът му беше отврагителен. Все пак продължих да го разпитвам:

— Имай добрината да ми дадеш още една информация. Беше ли в Марсилия?

— Да.

— И посети Зоологическата градина?

— Не.

— Не претърпя ли крушение с лодка между замъка Иф и Пор дьо ла Жолиет?

— Не знам нищо такова.

— И навярно няма да си спомниш, че си ме видял там?

— Не те познавам и нямам желание да завързвам познанство с един християнин.

— Ако го бе казал по-рано, щяхме да те оставим на корабните останки.

— Аллах да ми прости съприкосновението с неверниците, той е велик, а Мохамед е негов Пророк. Когато ме отведете в Тунис, ще отида на поклонение в свещения Керуан, за да се очистя.

Керуан или Кайруан е туниски град, в който е забранен достъпът на немохамеданин. В него е погребан Ел Оваиб, близкият приятел и спътник на Мохамед. Тамошната джамия Окба е най-святата в Берберската държава.

Вече смятах да се отдръпна от него, когато той добави:

— Трябва да ми предоставиш каюта и донесеш месо, брашно, фурми и вода, до които не се е докоснал неверник. Искам да живея в уединение, далеч от очите ви, тъй като погледите на християните оскверняват тялото на правоверния.

Да се изсмея ли на този човек, или да му опресня спомена за пестника си? За усмивка бях твърде ядосан, а за удар все пак си ценях

ръката. Ето защо отвърнах:

— Ако не искаш да бъдеш изхвърлен в морето, ще се задоволиш с мястото, на което седиш. Ти сам си го избра. Храна и вода ще получаваш заедно с моряците, на които дължиш живота си. Не е допустимо спасеният да се поставя по-високо от този, който го е спасил.

Очите му запламтяха и той ми се сопна:

— Кой ме е спасил? Каж! Когато бях във водата, извиках: „Са’ид’ни, иа неби, иа Мохамед!“^[5] Тогава той ви изпрати и дари с милостта да ми протегнете ръка.

— Защо не ти изпрати някой мюсюлманин?

— Защото нямаше такъв наблизо.

— Излиза, че Исус Христос е по-могъщ от твоя Пророк, защото доведе нас при теб. Достатъчно по този въпрос! Ние приключихме един с друг и надявам се завинаги!

— Още не. Ти отиваш в Тунис, а аз живея там. Пак ще се срещнем. А сега ми дай нещо да прикрия голотата на главата и краката си!

Това вече беше нахалство. С тази уста, с която ме обиждаше, искаше и услуга, и то с какъв тон! Отговорът ми гласеше:

— Не мога да го сторя, тъй като твърдиш, че всичко, което идва от ръката на християнин, те омърсява.

— Да не искаш да сляза в Тунис с непокрита глава?

— Не. Аз съм милосърден и уважавам вярата ти, която не ти позволява да се показваш гологлав. Ще имаш покривало. Вземи това тук, то е твоя собственост!

Бях забелязал, че Търнърстик изпрати да донесат белия бурнус и го подадох на мюсюлманина. Той го взе, без да промени лице, и каза:

— Това е дрехата на някой правоверен, мога да я приема. Обуца ще ми заеме един от двамата матроси. А твоята душа и живот нека бъдат като пушека на огъня — излита и не се връща!

Капитанът се чувстваше като мен. Когато му преведох разговора, не знаеше дали да изхвърли човека през борда, или просто да се изсмее. В крайна сметка се съгласи напълно с решението ми. Безсрамникът бе принуден да се откаже от каютата. Но той също така не зачете нито храната, нито водата. Беше разкъсал бурнуса и увил едната половина около главата си. На краката обу ниски, затворени

обуца, които едва ли можеха да се нарекат нещо повече от пантофи. Седеше на мястото си неподвижен като паралитик, с поглед втренчен в далечината и даваше вид, че нищо наоколо не го интересува.

От момента, в който корабокрушенците бяха стъпили на борда, отново плавахме под пълни платна. Малко след обяд достигнахме скалистия нос Рас Сади Али, а на свечеряване заобиколихме нос Картаген и се намерихме пред пристанището на Голета, предградието на Тунис. Скоро след това хвърлихме котва в търговското пристанище, което се намира от южната страна на военното. Едва сега мохамеданинът се раздвижи. Той пристъпи към Търнърстик и мен и като посочи моряците, заповяда:

— Идете незабавно с тези хора при вашия консул и удостоверете, че бригът е потънал! Той ще даде подписа си.

Сложих ръка на рамото му и отвърнах:

— А ти какво смяташ да правиш през това време?

— Да отида на сушата.

— Мислиш, че ще ти разрешим?

— Да ми разрешите? Нищо не можете да ми разрешавате. Тук вие сте чужденци, а аз господар.

— Обратното! На този кораб ти си чужденец, а ние господарите. Имаме право да те задържим за опита да отнемеш живота ми, докато нашите консули издадат разпорежданията си. Или все така малодушно отхвърляш да си стрелял по мен?

Невъзможно бе да се опише гордата, високомерна усмивка, която плъзна по лицето му, когато отговори:

— Аз малодушен? Жалки червеи! Да, аз стрелях по теб и ще го сторя отново, ако дръзнеш да застанеш на пътя ми. Сега ме задръжте! Само ще ти кажа: достатъчно е да надигна глас и сто души ще дойдат да ме отнесат с почести. Ти нямаш представа кой съм и горко ти, когато се запознаеш с мен!

— Ха! Веднага разбрах, че не ми каза истинското си име и положение. Ако искаме да те задържим, няма да ни попречат и твоите сто човека. Имали сме срещу себе си и други като теб и сме съумявали да вдъхнем почит. Но ние сме християни и нашата вяра ни повелява да правим благодеяния дори на неприятелите си. Затова ти прощаваме опита за убийство и те оставяме да се оттеглиш с мир. Можеш да си вървиш!

— Да, вие сте християни — изсмя се той подигравателно, — християни, които се молят за човека, когато той е вече разкъсан от пантерата. Вашето учение е смехотворно, а вярата безсмислена. Вашите свещеници проповядват неистината, а вие вярвате каквото ви кажат. Аз ви презирам и ще ви смажа, ако се осмелите да се мернете пред очите ми!

Той напусна борда с тази закана, вдигнал ръка за проклятие.

[1] кашок — презрително за неморяк (Б. пр.) ↑

[2] non comprende (фр.) — не разбирам (Б. пр.) ↑

[3] no capire (ит.) — не разбирам (Б. пр.) ↑

[4] сахиб — повелител, господар (Б. нем. изд.) ↑

[5] Са'ид'ни, иа неби, иа Мохамед! — Спаси ме, о, пророк Мохамед! (Б. а.) ↑

3. НЕОЧАКВАНА СРЕЩА

Времената се менят, а с тях и хората и народите. В истинността на тези думи човек веднага се убеждава, щом кракът му стъпи на земята на Северна Африка. Не е минало много от времето, когато мореходните народи на Европа трепереха пред пиратските кораби на Берберската държава. Поданиците на цивилизованите страни биваха безмилостно ограбвани, убивани или отвличани в робство. А от него човек можеше да се спаси единствено чрез извънредно висок откуп. Тук полумесецът се противопоставяше на кръста или боят на някоя малка разбойническа територия се надсмиваше над могъщите князе и крале, които вадеха с тропане цели армии из земята, за да... воюват помежду си.

Колко е различно всичко днес^[1], и то след сравнително къс период! Мароко боледува от вътрешни борби, които напълно го съсипват. За Триполи неведнъж е говорено. Алжир е „препипан“, а сега Франция е простряла ръка и над Тунис. Там френската цивилизация крачи с великански крачки. Дори положиха релси и пронизителната свирка на локомотива често прекъсва мюезина, когато призовава от високото минаре правоверните за молитва.

И все пак Тунис все още си е по-ориенталски град, отколкото Алжир и дори Кайро. Човек го забелязва обаче едва след като навлезе във вътрешността на града. На пристанището пътниците биват посрещани най-напред от митничарите, които не са прекалено строги и при вида на един или няколко френски предмета не съумяват да се противопоставят на обхваналото ги чисто човешко умиление. Нека след това европейецът внимава за носачите, които с удоволствие офейкват заедно с багажа, и нареди да го отведат възможно по-бързо до „Отел д’Ориент“ или „Отел дьо Франс“, където наистина рядко ще намери добро ядене и чисто вино, но по всяко време ще получи необходимата информация, стига да знае значението на думата „бакшиш“ в Ориента.

За самия град малко нещо може да се каже. Той не прилича на останалите източни градове, без при това да има никакви достойнства пред тях. Мюсюлманинът обаче има толкова високо мнение за него, че го нарича „Градът на блаженството“. Европейецът се присъединява към това мнение, когато съзерцава от маслинения хълм, наречен Белведере, стройните минарета и плочести покриви на светлината на залязващото слънце, на чиято белота проблясват златни мастила. Но той сигурно ще промени мнението си, когато навлезе във вътрешността на града. Уличките са тесни и криви, навсякъде лежат купища отломки, камъни и зловонни нечистотии. Често редиците къщи от двата тротоара така се доближават, че човек спокойно може да прекрачи от покрива от едната страна на улицата върху този на отсрещната. Полусрутените постройки не се ремонтират, а се оставят да рухнат и тъй като не липсва място, издигат нова къща до тях. Така се съвместяват развалини, добре поддържани сгради, набързо разпънати шатри, та и погребални параклиси, които проследяват историята и развитието на града от най-стари до днешни времена. Крал Карл V наредил след победата при Келеах да се изгради укрепен замък, за който жителите съборили картагенския водопровод заради камъните, а вар добили от колоните на Картаген. Този замък днес също лежи в развалини. Единствената сграда, която заслужава да се спомене, е палатът на бея на площад „Касба“, но той рядко се ползва.

По-рано жителите строго са се разграничавали по раса и вяра. Сега вече не е така, но независимо от това долната част на града и предградията се заемат предимно от християни и евреи. Горната част се обитава от така наречените кулугли, потомци на османлиите, а в средната живеят маврите, повечето от които са потомци на прогонените от испанците морискос^[2]. За отбелязване е още, че вечерно време всеки е длъжен да носи фенер.

Беят живее в своя дворец Бардо, който е отдалечен на половин час път западно от града. За да стигне човек дотам, трябва да мине по една извивка на удивителния картагенски водопровод, който някога е снабдявал Картаген с вода. Бардо е сбор от различни постройки, седалище не само на бея, а и жилище на много от високопоставените велможи, чиновници и служители.

Що се отнася до руините на Картаген, повечето са срутени къщи от по-нови времена. Докато от същинските останки на древния

Картаген може да се види само онова хидротехническо съоръжение, което се състои от осемнадесет водохранилища.

Чужденецът твърде скоро приключва с тези забележителности. Аз се залових със съвременето. Животът и поминъкът на сегашното население ме вълнуваха повече от древните руини, които впрочем бяха забранени за любителска археология. Ето защо се разделих с Търнърстик, който беше много ангажиран с търговията си, и наех жилище в Средния град. Къщата принадлежеше на един берберин и се състоеше от две изискани гостни, по-точно от едно помещение, разделено с очарователна завеса. Целият този плат беше дълъг осем крачки и седем широк, покривът бе направен от слама, а стените от кирпич. За да се икономиса вратата, едната стена просто липсваше. Параванът беше майсторски изработен от слепени хартиени парчета от всякакъв сорт, големина и цветове. За под служеше майката Земя.

Сега седях на дивана в ъгъла, сиреч на пътния си сак, който представляваше цялата мебелировка и гледах през една от многобройните дупки в завесата в другата стая, където се подвизаваше старият берберин, ала не сам, а с харема си — една може би седемдесетгодишна Медуза, чието единствено занимание, изглежда, бе да пече лук. Той имаше значителна клиентела, но не видях никой от всички тях да плаща. Беше истинско удоволствие да го гледа човек как упражнява занаята си. Особено ме завладяваше и трогваше предаността, с която той, стържейки по лицето и черепа, обираше сапунената пяна, за да я нанесе любвеобилно върху други черепи и лица.

Това мое жилище струваше четири франка на месец т.е. осемдесет пфенинга на седмица, които трябваше да заплатя предварително. Когато дадох на стария два франка и му обясних, че искам да остана само една седмица, той ме сметна за някой халиф от „Хиляда и една нощ“ и изяви готовност да ме бръсне безплатно — услуга, която скромно отказах.

Бях се настанил тук, разбира се, само за да имам възможността да наблюдавам един или два часа дневно живота в една туниска бръснарница. Останалото време прекарвах в разходки из околностите или в самия град, а през нощта спях на кораба на открито.

През първите пет дни не срещнах враждебно настроения мохамеданин. Ако ме диреше, сигурно се въртеше из европейския

квартал. На шестия ден обаче се срещнах с него по напълно неочакван начин. Когато се качих предната вечер на борда, Търнърстик сподели, изпълнен с радост:

— Чарли, днес имах късмет, голям късмет. Ще имам възможността да видя харем.

— Pshaw! Аз пък го гледам всеки ден.

— Че къде?

— При моя фризьор и бръснар.

— Не говори глупости! За тази пралеля на разбивачките на сапун не ти завиждам. Впрочем понеже говорим за сапуни, аз продадох моите. Останалите стоки също намериха пласмент, а каквото не се вземе тук, ще закарам в Сфакс, където очаквам добър пазар. За да имам точна предварителна информация, ще отида нататък. Ще ме придружиш ли?

— Естествено! Не можем ли да се възползваме от линията „Сосиета Рюбатино“?

— Да. Вдруги ден вечерта оттук ще потегли един параход. Така че имай готовност за тогава!

— Аз съм готов по всяко време. Но нали искаше да ми кажеш нещо за някакъв харем?

— Не само за харем, а за цяла къща. Търговците, с които общувам, са подредили жилищата си по френски маниер. Един от тези господата има мавър за счетоводител, който живее при шурей си, мъжа на неговата сестра. Шурейт притежава красива, обзаведена по ориенталски къща, която счетоводителят ще ми покаже утре предобед.

— Как се казва шурейт?

— Абд ел Фади.

— В превод това означава Слуга на добрината, хубаво име, от него може да се очаква само нещо добро. Той съгласен ли е да посетят дома му?

— Но разбира се.

— И какъв е човекът?

— Нямам представа. И сам знаеш, че според тукашните разбирания човек не може да разпитва някой за роднините му, без да засегне чувството за приличие. Счетоводителят ще дойде да ни вземе от кораба.

— Добре, а харема?

— Него също ще разгледам, разбира се, само помещението, тъй като е забранено да се показват дамите.

— Какво ще постигнеш, като видиш едно жилище без обитателките му?

— А ти какво постигаш, като зяпаш клиентите на берберина? Искам да обогатя знанията си, както ти твоите. Е, идваш ли с мен?

— Да, но само да бъде волята ти.

— Как така?

— Може да е капан и да се наложи да те измъквам от затруднено положение.

— Pshaw! Този млад счетоводител е честен момък. За капан и дума не може да става, а и капитан Фрик Търнърстик не е човекът, който ще се остави да бъде заловен.

С това нещата приключиха. Виждал бях достатъчно ориенталски къщи и склоних да го придружа само от грижа за сигурността на приятеля.

На другата сутрин счетоводителят дойде на борда — млад мавър, чийто вид действително будеше доверие. Той се показва много скромно и учтив и поясни, че неговият шурей не знае за посещението, тъй като е на път, но на драго сърце би дал съгласието си. Уверението бе дадено с такава убедителност, че ме успокои. Тръгнахме, но за всеки случай взех един револвер със себе си.

Пътят ни водеше по една от улиците, излизащи на площад Касба. Къщата се намиреше там. Нейният фронтон представляваше висока стена, чийто единствен отвор бе вратата. Счетоводителят почука с чукчето и тутакси бяхме въведени от един негър. Вътрешността на къщата, както бях очаквал, бе като на всички по-добри ориенталски сгради.

Почти всички такива постройки се състоят от открит двор, около който са разположени стаите и другите помещения, а в средата е построена чешма. Те се отличават от по-голямата или по-малка стойност на обзавеждането, по по-големия или по-малък упадък, ала обликът си остава все същият.

Така беше и тук. Вратите на четириъгълната постройка се отваряха към открития двор. От чешмата течеше вода, извънредно рядко явление, тъй като повечето водопроводи по някаква причина не функционираха. Подредбата на стаите се състоеше от килим и

възглавници за сядане. На ориенталеца повече не му е нужно. Тъй като стаите бяха разположени околоръст, човек можеше да минава от едно помещение в друго, нещо, което ни осигури достъп и до отделението на съпругата. За нея бе достатъчно да се отдалечи зад следващата врата и да остава по този начин невидима за нас по време на цялата ни обиколка. На горния етаж имаше няколко малки стаички, обитавани от прислугата.

И тъй, ние вървахме от стая в стая, докато влязохме най-сетне в харема. И тук освен килима, дивана и няколкото възглавници за отмора, нямаше нищо друго, което заслужава да се отбележи. Всяка от стаите беше като предишната, разликата бе само в цветовете. От последното помещение се озовахме отново в това, от което бяхме започнали — обиколката бе свършила. Търнърстик искаше да види всичко. Той помоли да се качим и горе, с което нашият водач се съгласи. На мен съвсем не бе интересно да оглеждам одаите на черните и се поколебах за миг дали да ги последвам. Тогава чух зад себе си да се отваря врата и един детски глас произнесе:

— Назрани, назрани!

Това означава: християнин, християнин. Обърнах се и видях до отворената врата едно очарователно момченце, на около шест години. Тъмните му очички блестяха към мен, страните бяха поруменели, а на устните играеше мила, дяволита усмивка.

Каква разлика от равнодушните, отпуснати деца, които човек обикновено вижда в Ориента?

— Карриб, та 'ала ла хуна! (Приближи се, ала насам!) — прошепна то с физиономия, сякаш щеше да сподели най-важната тайна на света. При това не примами с полусвит показалец.

— Ела ти при мен! — поканих го аз, тъй като то все още се намираше в последната стая на харема.

— Бива ли да дойда? — запита детето, кимайки усърдно с глава.

— Разбира се, че бива.

То се приближи с подскоци, обхвана с ръчичка коленете ми и отново извика:

— Назрани, назрани! (Християнин, християнин!)

Помилвах го и запитах:

— Значи знаеш, че съм християнин?

— Да.

— От кого?

— От Калада?

— Коя е тя?

— Майка. Тя ви е видяла.

— Тя ли те прати при мен?

— Не, дойдох сам, тя е напред. Ела, седни до мен. Имам много да ти разказвам.

Момченцето ме задържа към миндера. Да доставя ли удоволствие на малкото юначе? Та нали не се намирах вече в харема и можех да изчакам завръщането на Търнърстик и неговия придружител както вън на двора, така и тук. И така, настаних се. Малкият се намести в скута ми и започна с похвално безстрашие да се занимава с брадата ми.

— Как се казваш? — запита той.

— Назрани — отвърнах. — А ти?

— Азмар.

Това име означава Кафявия и много добре пасваше на външния вид на момчето. Ориенталските му черти и мургавият тен ми напомниха думите на свещения текст, който описват сетнешния цар Давид: „едно момче, мургаво и красиво“.

— Ти трябва да ме наричаш така! — добави то. — Кажи го! Сторих го и лицето му се приповдигна, след което докосна с устни мустаците ми и по тях сякаш мина острието на бръснач. В този миг чух женски вик и като се огледах, видях красива млада жена, застанала на срещуположната на харема врата, да ни гледа къде с уплаха, къде с умиление. Лицето ѝ не бе забулено, воалът висеше на тила. Държането ѝ беше на жена, която не знае дали да избяга, или да се приближи. Но тя не направи нито едното, нито другото — спусна гъстия воал, зад който чертите ѝ вече не се различаваха, вдигна показалец и рече:

— Азмар, помоли се!

Момченцето се отдръпна от мен, склочи ръце и започна да се моли:

— Я абана, иледси фи'с земвати, ята хаддесо смока... Каква изненада! Та това беше „Отче наш“! Да не би тази жена да е християнка? Надигнах се от дивана. Тя навярно прочете въпроса по лицето ми, защото след като малкият свърши, каза, сякаш я бях питал:

— Не съм назрани. С удоволствие бих останала, но не бива.

— Кой ви го забранява?

— Моят повелител.

— Той мюсюлманин ли е?

— Най-ревностният, който може да съществува.

— Къде си научила молитвата, която накара детето да каже?

— Горے на покрива. Той граничи с този на съседната къща, където живееше една европейка. С нея разговарях всеки ден и тя ми разказа всичко, което знаеше за Светото писание.

Тя се замисли за миг, после продължи:

— След известно време поисках да запозная моя повелител с тези свещени притчи, но оттогава ми бе забранено да се виждам с моята приятелка на покрива, а съпругът ѝ бе принуден да напусне Тунис.

— Кой го принуди?

— Моят господар.

— Има ли достатъчно власт?

— Да. Каквото поиска повелителят ми, владетелят на Тунис се съгласява.

От тези думи следваше, че Абу ел Фади, нейният мъж; е министър или най-малкото висш съветник на бея. Любопитен бях да разбера, но не посмях да я запitam. Какво различие? Тя наричаше своя мъж господар и повелител, а този на приятелката си — съпруг. Този факт хвърляше достатъчна светлина върху положението на християнската и мохамеданската жена в семейството. Но как стана, че въпреки строгите правила на харема, тази жена се осмели да спре и разговаря с мен? Сякаш отгатнала мислите ми, тя помоли:

— Извинявай, господарю, че не побягнах! Когато видях детето до сърцето ти, не можах да продължа. А има и друга причина да остана. Аз слушах и вярвах на тази християнска жена. Но жената не е нито учен, нито учителка, а мъжът знае по-добре кое е фалшиво и кое истинско. Кажи ми, кой има право — Христос или Мохамед?

— Мохамед е бил грешен човек. Той вземал хашиш и сънувал своите сури, докато Христос е умрял на кръста, за да изкупи греховете на целия свят. Блажен е този, който вярва в него.

Тя плесна с ръце, въздъхна дълбоко и с глас, в който напиреха сълзи, каза:

— Тогава оставам вярна на Христос, дори моят повелител да ме умъртви. Той ме обича много, а това дете е неговият живот, ала името на Спасителя не бива да се отронва от устните ми.

— Толкова ли е страшен?

— Свикнал е с мъченията на другите, понеже е джеллад при бея. Неговата душа ми принадлежи, но моята трябва да принадлежи само на него, не и на Христос, защото... тръгвай, тръгвай! Остани със здраве, господарю, ще си спомням за теб!

Тя сграбчи бързо детето и изчезна в харема, тъй като в този момент отвън се чуха стъпки.

Сега всичко ми беше ясно. Джеллад е нещо като палач, съдия-изпълнител, изпълнител на присъди под заповедите на владетеля. Службата джеллад в Ориента е почетна и нейният носител често има по-голямо могъщество от везира.

Търнърстик и счетоводителят дойдоха да ме подберат. Той отново ни заведе в двора, където прислугата се бе събрала в очакване на бакшиш. Раздадохме няколко монети и се готвехме да си вървим, когато на входната врата се похлопа. Черният побърза да отвори и ние се срещнахме с новодошлия на ъгъла на двора. Това беше... нашият неприятел, мюсюлманинът, който бе стрелял по мене.

Забелязвайки ни, той се вкамени от изумление за няколко секунди. Сетне го връхлетя гневът. Нададе яростен крясък, сграбчи ме с лявата ръка за гърлото, измъкна с дясната пищова и като го насочи към гърдите ми, натисна спусъка... наистина нахалост, тъй като в последния миг аз избих оръжието от ръката му и се освободих от него.

Търнърстик поиска да ми се притече на помощ, ала слугите, които току-що бяха прибрали неговия бакшиш, се нахвърлиха върху него и силният моряк едва успяваше да се отбранява. Моят противник извади ножа си и поиска отново да ме нападне, но в този момент една от водещите към двора врати на харема се отвори широко и стопанката, чула изстрела, излезе навън. Като видя, че съпругът ѝ е извадил ножа си срещу мен, тя изкрепя ужасено:

— Иа сайида, иа Иса, иа Месих, вакъф, вакъф! (О, света Дево, о, Исусе, о, Месия, спри, спри!)

Тя протегна умоляващо ръце. Мюсюлманинът изпусна ножа. Неговата жена се бе показала пред нас чужденците, макар и забулена. Беше се заела да ни защитава, като си послужи при това с името, което

й бе строго запретиено. Известно време той я гледа с отсъстващ поглед, сетне заповяда:

— Влизай, веднага влизай!

— Не, не — противопостави се тя. — Остави първо тези хора да си отидат. Не искам убийства!

Той понечи да скочи към нея. Тогава аз го сграбчих за лактите, притиснах ги здраво към тялото му и запитах:

— Значи ти си палачът на бея?

— Да, аз съм джелладът. Вие ще умрете — отвърна той и поиска да се освободи.

— Стига да можеш, убий ни! — рекох, като го пуснах и измъкнах револвера си. — Твоят живот срещу нашия!

По чертите му се виждаше, че води силна вътрешна борба. След това посочи изхода и кресна:

— Махайте се, изчезвайте, кучета, синове на кучета! Ще разбере какво сте търсили тук и ще ви съдя. За вас щеше да е по-добре да не бяхте се раждали!

Излязохме.

[1] Повестта е издадена през 1893 г. (Б. нем. изд.) ↑

[2] морискос — испански маври (Б. пр.) ↑

4. ОТЧЕ НАШ, КОЙТО СИ НА НЕБЕТО

Верни на намерението си, бяхме отплавали с парахода на „Сосиета Рюбатино“ от Тунис за Сфакс. Тук Търнърстик откри, че може да пожъне богата нива като продаде не само остатъка от стоките, които беше оставил под надзора на кормчията, а и да вземе нов товар. В търговията той беше хитър и разсъдлив, както бе способен в морето, и вследствие на успехите си се намираше в розово настроение, правеше посещение след посещение, съветваше се и имаше време за разговор с мен само вечер. Ето защо реших да се забавлявам по друг начин — да посетя забележителния остров Каркенах. Манди, малтиец и най-значителният търговец в града, при когото с удоволствие се отбивахме, ми предостави платноходката си и няколко души. Останах на острова четири дни и се върнах едва на петия привечер. Позанимавах се около час с кърпеж на леко повредения си тоалет и отидох да благодаря на Манди. Денят междувременно си бе отишъл и ранната луна вече бе изгряла на небето. Слугата, когото попитах за господаря му, уведоми, че от известно време е в градината и аз се отправих натам.

За отбелязване е, че Сфакс има забележително красиви цветни, овощни и цитрусови градини. Тук живеят много европейци, предимно французи, италианци и малтийци, което придава на светския живот повече френски характер.

Градината беше уединена, едната ѝ страна граничеше с къщата, а другите три бяха оградени с висок зид. Напразно обикалях за Манди, не бях проверил само в най-отдалечения ъгъл. За да отида дотам, трябваше да прекося малко, осветено от луната свободно пространство. Едва светлината бе паднала върху мен и чух ясен детски глас:

— Ел назрани, ел назрани! (Християнинът, християнинът!)

Нима това бе малкият Азмар, синът на палача? Не останах задълго в съмнение, тъй като малчуганът притича и ме улови за ръката. Той беше наистина.

- Къде е баща ти? — запитах го.
- Там — отвърна той, посочвайки къщата.
- А Калада, майка ти?
- Ела, ще те заведа.
- Кой е при нея?
- Никой. Сама е.

Не се поколебах да отида при този достойна за съжаление жена. Тя седеше на един камък под плътната сянка на жасмина. Поздравих я, ала тя не отвърна. Страхът да не бъде видяна с мен, бе сковал езика ѝ.

— Извини ме, че се подведох по думите на детето! — помолих я аз. — Случайно ли е, че се срещаме тук така неочаквано? Ще остана само колкото да разбера, каквото ми е необходимо. Какви бяха последиците за теб от нашето посещение?

— Не казах, че съм разговаряла с теб — отвърна тя колебливо. — Гневът на моя повелител се стовари върху брат ми, който ви бе довел у дома. Но е много сърдит и на мен, тъй като в сърдечната си уплаха извиках името на Исус и светата Дева. Това е причината да тръгнем за Кайруан, където трябва да измоля опрощение на вината си чрез Пречистващите сури. Детето ще ми бъде взето, защото вече се моли с „Отче наш“, и ще остане в Кайруан за да израсне като благочестив марабут.

— Защо твоят мъж не тръгна директно за Кайруан? Защо прави тази обиколка през Сфакс?

— Налагаше се да предаде едно съобщение до командира на местния гарнизон. Моят повелител винаги отсяда при Манди, затуй и днес сме тук.

— Кога заминавате?

— Рано сутринта, с камили и трима слуги.

— Известно ли е на мъжа ти, че аз и приятелят ми се намираме в Сфакс?

— Не, няма и представа.

— Вече знам достатъчно, благодаря ти! Уповавай се на Бог, който направлява щастието на теб и детето със същата сигурност, с която води и звездите. Остани със здраве! Може би пак ще се видим.

Слугата, който ме насочи към градината, все още бе до вратата. Казах му, че не съм намерил господаря му и заповядах да го уведоми, да не споменава пред Абд ел Фади за нашето присъствие. Сетне се

отправих обратно към жилището, което дялях с Търнърстик. Преди да изляза, го нямаше, ала сега се бе прибрал.

— Добре дошъл вкъщи, Чарли! Моите сделки са почти към края си и искам сега да правя един излет на двадесет часа път с кон. Ще участваш ли?

— Накъде?

— Грандиозни руини, огромен амфитеатър, борба с лъвовете, тигри и слонове, както по времето на римляните.

— Имаш предвид Ел Джем?

— Какво? Познати ли са ти нещата?

— За жалост.

— Освен това една огромна пещера, за съжаление сега затрупана, но все пак заслужава да се види.

— Имаш предвид Магарат ер ра'д, Пещерата на гръмотевицата?

— И тя ли ти е известна?

— Да. Може би дори зная причината за внезапното срутване на пещерата. Там има един подземен водопад, чийто шум бедуините смятат за гръмотевица. Оттам идва и името на пещерата.

— Великолепно, че знаеш всичко това добре! При това положение не се нуждаем от водач. Само двамата, на двадесет часа път през племената на бедуините! Значи съгласен?

Съгласих се естествено. Имах някакво предчувствие. С какво удоволствие бих се притекъл на помощ на Калада! Бях я насочил към Божията добрина. И сега идваше това предложение на капитана. Ако искахме да посетим пещерата и прочутите руини, трябваше да яздим по същия път, по който щеше да мине и палачът. Случайно ли беше?

Търнърстик така се зарадва на съгласието ми, че още на часа тръгна да осигури два добри коня и провизии за из път. На следващото утро бяхме рано готови, но още не биваше да се мятаме на седлата, защото намерението ми бе да дадем известна преднина на палача. Разбрахме, че е заминал на разсъмване, и три часа по-късно бяхме на път.

Добрият капитан се правеше на далеч по-заинтересован от ездата, отколкото бе в действителност. След като остави Сфакс зад себе си, човек се озовава в гола, пясъчна и неплодородна местност. Рядко се среща някоя течаща вадичка, която скоро изчезва в пясъка. По такива места расте трева и бедуините се установяват по тях, докато бъде

изпасана. Между Бах Файтун Сакдери и Бах Мерай се простира редица хълмове, принадлежащи на бедуините от племето метелит. Спряхме при тях и научихме, че палачът и свитата му току-що са минали оттук. Скоро го съгледахме. Беше взел за себе си и жената с детето две камили, слугите вървяха пеша. За да изпреварим нашия враг, направихме широк обход, като яздехме в галоп. Тук срещнахме няколко бедни бедуини от племето селас, които се оплакаха, че са принудени да се изселят, тъй като една силна пантера разрежда стадата им.

След известно време ми направи впечатление, че въздухът странно натежа. Познавах този признак и се угрижих. На югозапад небето започна да се оцветява. Беше се образувал въздушен слой, чиято горна част бе бледожълта, а долната блестеше сребристо.

— Това е Цауба'ат ел мидх, Солната буря! — възкликнах аз. — Пришпори коня си, та до четвърт час да сме в пещерата.

Търнърстик никога не беше слушал за солна буря. Определението се отнася за пустинния вятър, който помита плотовете. Разпрашената под някакво въздействие сол се увелича от самума и така възниква Солната буря, която е извънредно опасна. Солта прониква в очите, ушите, във всички отвори на тялото, пробощда като с игли кожата и причинява възпаление и смъдене, от което дори лъвовете и пантерите побесняват. Виждах да се приближава такава буря. Сребристо проблясващият въздушен свой съдържаше сол, а светложълтият над него се състоеше от по-лекия пустинен прах.

Още не бяхме стигнали пещерата и бурята се разрази. Не беше виещ, бушуващ ураган, а постоянен, равномерен вятър, който с плътно бучене брулеше сахел. В миг устата и ноздрите ни се напълниха със сол. Започнахме да кихаме и кашляме. С конете бе същото, те поискаха да побягнат, където им видят очите. Видимостта бе едва десет крачки, но аз знаех добре местоположението на пещерата и след пет минути бяхме там.

Входът ѝ беше тесен, но скоро се разширяваше до квадратно пространство, и измерение около петдесет крачки, за да се стесни след това дотолкова, че човек би помислил, че липсва проход. Който преминеше през него, се озоваваше в помещение с висок, подобен на катедрала свод. Вмъкнахме се там, надалеч и в безопасност от солта.

Едва се бяхме наместили и пристигнаха и други същества, дирещи спасение, по-точно няколко чакала. Появиха се дори две хиени. Страхът ги бе направил миролюбиви, така че понасяха търпеливо присъствието на другите зверове. Колчем погледнехме през пролуката, виждахме пред входа да прелитат дивите откоси на солта. Горко на този, който бе принуден да дочака края на бурята на открито.

По едно време ми се стори, че сред непрекъснатото фучене долавям викове от детски глас. Да, действително, сега отново! Приближаваше се. Отвън спряха две камили, задържани от трима мъже. Първо слезе палачът, сетне съпругата му с плачещото дете. Всички побягнаха навътре, дори камилите. Изплашени чакалите и хиените се стрелнаха навън в бурята.

Компанията се настани в предната пещера. Никой не подозираше присъствието ни. Ние се държахме безшумно, за да имаме удоволствието да ги наблюдаваме необезпокоявано.

Детето все още плачеше. Майката се опита да го успокои. Мъжът се подигра:

— Е, помоли се на твоя Исус да забрани на солта да се издига! Ще може ли да помогне? Твоята вяра е...

Думите заседнаха в устата му, а и моето сърце учести ударите си, тъй като на входа отново се появи животно и потърси укритие в пещерата — една огромна черна пантера. Езикът ѝ бе провиснал от изнемога. Сигурно бе животното, за което споменаха бедуините-селаси.

Пантерата влезе безстрашно с кашляне и фучене. Едва освободила очите си от солта, тя направи могъщ скок към едната камила и строши вратните ѝ прешлени с предната лапа. Миг след това прегриза гърлото и започна да разкъсва плячката си, без да се интересува от присъствието на хората. До нас достигаше зловещо трошене и пращене на кости.

— Да стреляме ли? — попита тихо Търнърстик.

— Не — отвърнах. — Един погрешен изстрел ще ни струва много кръв! Да изчакаме!

От страх петимата не смееха да гъкнат и шавнат. Майката държеше детето в ръце. Палачът направи опит да напусне мястото си, ала животното веднага надигна глава и изрева гневно и Абд ел Фади

остана седнал. Хората бяха пленени и не можеха да се защитят. Тримата слуги нямаха пушки, а тази на палача лежеше далеч настрани.

Аз се облегнах на левия лакът и опитах да се прицеля. Трудна работа. В пещерата беше тъмно, а животното трябваше да бъде улучено непременно в окото.

Една хиена се стрелна вътре. Едва не налетя на пантерата и мигновено изскочи навън. Разгневена, пантерата нададе мощен рев, от който потрепериха стените. Нервите на Калада не издържах. Тя неволно вдигна ръце да запуши ушите си и... детето се търкулна от скута ѝ към пантерата. Прозвуча многогласен крясък.

Последвалата сцена не може да се опише. За голямо щастие момченцето беше изгубило съзнание от ужас.

— Аллах, о, Аллах, помогни, помогни! — изстена бащата. Видно бе, че говорът не смуцаваше пантерата.

Майката скри лице в шепи. Бащата седеше блед като мъртвец, картина на най-ужасяваща безпомощност.

— О, Аллах, Аллах, помогни! О, Мохамед, Блестящия, изпрати спасение! О, свети халифи, утешете ме! — Чуваше се да риде той.

Слугите стояха безмълвни. Те мислеха само за собствения си живот.

Калада направи опит дали животното ще позволи да му вземат детето. Протегна ръце към него, без да се надига. Но пантерата изръмжа и постави предните си лапи по-близо до момчето. Вероятно гледаше на него като на собственост. Страхът на родителите достигна връхната си точка.

— О, Мохамед, о, Пророк на пророците, спаси го, помогни, смили се? — извика палачът.

— Исусе, Спасителю на света, смили се! — молеше се Калада. — Света майко на Спасителя, моля те за моя син?

— О; Мохамед, о, Мохамед? — повтори бащата. — О, Абу Бекр, о, Али, велики халифи? О, Мохамед, спаси го, ако можеш?

— Не може! — плачеше треперещата жена.

— Да не би Исус, твоя Христос? — запитва той къде с подигравка, къде с надежда.

— Да, той може?

— Тогава нека видим? Ще повярвам в този, който доведе спасението.

Присъдата като че зависеше от моя изстрел. Само се питах в кой момент ще се изправи чудовището, защото само тогава можех да изпратя сигурно куршума си. Вече бях повалял през нощта лъвовете и черни пантери и можех да разчитам напълно на пушката си.

— О, Мохамед, Повелителю на пророците, чуй ме? — молеше се палачът с треперещ глас. Той действително обичаше детето си и ми се стори, че чувам тракането на зъбите му. — Дай ми сина или цялото ти учение е пълна безсмислица?

Той изчака известно време и като не последва нищо, поиска от жена си:

— Подскажи ми думите?

— Моли се по следния начин? — отвърна тя и започна същевременно да изрича думите.

Точно в този миг детето дойде в съзнание и чу майката да казва: „Моли се по следния начин!“. То често бе слушало и следвало тази подкана и сега започна да изрича гласно своето „Я Абана“ (Отче наш). Молеха се три гласа. Пантерата все още беше заета с храненето. Гласовете на другите не я смуцаваха, но когато чу ясният детски глас до себе си, тя се надигна в седящо положение и започна да реве със затворени очи. Пушката ми беше насочена. Едва отвори очи и забелязах жълто-зеления им пламък, изстрелът се разнесе, повторен многократно от свода. От получения тежък удар в главата, животното отхвъркна към страната на детето. За миг бащата и майката се втурнаха нататък и издърпаха момчето, което бе здраво и невредимо.

Какви ликуващи възгласи се раззриха! Никой не помисли, че бе даден изстрел, че той произхожда от пушка, а тя трябва да има собственик. Майката първа подсети, бащата прегледа хищника и откри, че куршумът е проникнал през дясното око.

— Но кой стреля? — попита той.

— Аз зная, зная, предчувствам го! — извика тя. — Непознатият ефенди е бил, защото той искаше да ми помогне.

— Кой ефенди?

— Ще ти го покажа. Куршумът може да е дошъл само тук отзад и той трябва да е там. Ще го потърся.

Е, Търнърстик се погрижи да бъдем лесно открити. Но колко бе смаян палачът! Не знаеше какво да каже. Хванах го под ръка и запитах:

— Все още ли ще се стремиш да ми отнемеш живота?

— Не, в името на Аллах, не! — изговори той със запъваме. — Аз исках да те убия, а ти спаси моето дете! Как да ти се отблагодаря?

— Благодарни не на мен, а на Бог, и се запитай дали един мюсюлманин прощава така бързо, както един християнин. Ще може ли сега твоята съпруга да се моли, както повелява сърцето ѝ?

— Да, може, а аз... аз ще се моля заедно с нея, защото нашият Пророк не пожела да се вслуша в гласа ми.

Толкова отблъскващият в началото човек ме прегърна, а неговата съпруга ми подаде ръка.

Спасението на детето, изглежда, упражни трайно въздействие върху палача, понеже той поясни, че се отказва от пътуването до Кайруан и предпочита да се върне в Сфакс, решение, което зарадва най-вече Калада.

Потеглихме и привечер се завърнахме в Сфакс и Манди остана немалко учуден да види толкова скоро палача и семейството му.

— Върнах се — заяви този, — защото вече не искам да зная за Свещения град. Днес разбрах, че Аллах не е дал никаква мощ на Пророка и халифите. Който се моли на тях, молитвата му остава нечута. Ала Иса, християнинът, притежава цялата власт над небето и земята и който се обърне с вяра към него, молитвата му ще бъде чута. Аз го преживях и отсега ще вярвам в него.

Той наистина удържа думата си, от Савел се превърна в Павел — последица от преживения в пещерата ужас, който дълго след това караше сърцето му да трепери. Заедно с Търнърстик и мен тръгна обратно с кораба за Тунис и по време на пътуването забелязах, че се отнася към съпругата си с нежност и внимание, които по-рано бяха чужди на природата му.

От Тунис Търнърстик взе нов товар. Докато траеше товаренето, живеехме у палача, с чиято жена се отнасяхме като с европейка. Аз му подарих една Библия напечатана на арабски, от която трябваше да му чета. Той слушаше разясненията ми със същото упование, както Калада. Не мислех да изисквам от него да премине открито към противниковия лагер, но сторих възможното да го предразположа към християнството.

В деня на отпътуването ни си взехме сбогом с Калада и Азмар, а той ни придружи до борда и като ми подаде бележника си, помоли:

— Ефенди, напиши тук адреса си! Може би по-нататък ще споделя нещо с теб, което ще те зарадва.

Верен на думата си, той ми писа. Писмото му е пред мен и аз го преписвам дословно, естествено в превод.

„Тунис ифрикия, 12 Яум иттани.

Абд ел Фади, Покръстеният.

До неговия приятел Мауватти ел Намир-ефенди^[1].

Поздрав и благополучие! Приеми поздравите на Калада, моята съпруга и Азмар, нашия син, които те обичат. Седнал съм на кожата на пантерата и ти пиша. Господарят ме уволни от служба, защото станах християнин. Благочестивите мъже ме обучиха и аз издържах въпросите на свещениците. След три дни ще приема Джитас ел Мукаддес^[2], сетне ще се наричам Йозеф. Съпругата ми се казва Мерием, а синът ми Кара, защото такава е твоето име, което много се почита вкъщи. Досегашните ми приятели ме презират, понеже станах християнин, ала душата ми е радостна, тъй като открих правия път. Жътвата е богата и обилна. Скоро ще цъфнат портокалите. Ела ми на гости! Очаквам те с радост! Обичам те и мисля за теб. Бъди благословен! Довиждане и всичко добро!“

[1] Маувата ел Намир-ефенди — Пантеробиец ефенди (Б. а.) ↑

[2] Джитас ел Мукаддес — Светото кръщение (Б. а.) ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.